

Світлана Коваленко

науковий співробітник відділу
науково-освітніх інформаційних ресурсів
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна
e-mail: kovalen-s@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9473-685X

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ДИСЕРТАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ «ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА»

У статті здійснено бібліометричне дослідження дисертацій вітчизняних науковців за темою «Інклюзивна освіта» з метою виявлення стану розвитку української науки в цьому напрямі. Наведено статистичні дані щодо дисертацій, які захищені в науково-дослідних установах та вищих навчальних закладах освітянської галузі із зазначеної теми в розрізі спеціальностей Атестаційної колегії МОН України (АК МОН України), галузь «Педагогіка», наукових ступенів та дисертаційної активності цих закладів освіти щодо висвітлення досліджуваної теми.

Надано короткий екскурс щодо проведення перших міжнародних форумів з проблеми інклюзивної освіти, на яких у міжнародній практиці введено термін «інклюзія». Автором наголошено на загостренні проблеми в освіті з навчання дітей з особливими освітніми потребами у зв'язку з карантинними заходами через пандемію COVID-19 та запровадженням всеохоплюючого дистанційного навчання, а також звернуто особливу увагу на ІКТ-освіту таких дітей. Обґрунтовано потребу в організації нових інклюзивно-ресурсних центрів, відкритті додаткових інклюзивних класів у закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО), які мають забезпечити здобуття загальної середньої освіти дітьми з обмеженими можливостями. На основі висвітлення результатів наведеного бібліометричного дослідження зроблено висновок щодо актуалізації проблематики розглянутих дисертаційних робіт, який може бути підставою для надання таким дослідженням інноваційної ваги з метою створення для дітей з особливими потребами спеціальних програм і методик навчання різних предметів, у тому числі й з ІКТ-підготовки. Вибірку та аналіз дисертацій зроблено в процесі роботи над науково-допоміжним покажчиком «Дисертації з питань освіти 1991-2021 рр.».

Ключові слова: *інклюзія, інклюзивна освіта, особливі освітні потреби, нова українська школа, людиноцентризм, дитиноцентризм, дистанційна освіта, бібліометрика, здобувач освіти з обмеженими можливостями.*

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття в країнах світу спостерігається докорінна зміна підходів до освіти та соціально-культурної політики в цілому, що обумовлено орієнтуванням суспільства на формування особистісних якостей людини. Зміни в суспільній свідомості зумовили нову парадигму освіти, що характеризується такими визначеннями, як «людиноцентризм» і «дитиноцентризм», а це, зокрема, має забезпечувати підвищену увагу до дітей-інвалідів та дітей з особливими освітніми потребами.

Саме в такому контексті з'являється термін «інклюзивна освіта».

Упродовж 2020-2021 рр. виникли нові серйозні проблеми в освіті всього світу. Йдеться про активне запровадження у систему освіти дистанційного навчання внаслідок карантинних заходів через пандемію COVID-19. Ці проблеми не обійшли й навчання дітей з особливими освітніми потребами, які в умовах дистанційного навчання опинилися сам-на-сам зі своїми проблемами і труднощами, без реального вчителя, готового щоразу прийти на допомогу. Окрім цього, такі діти мали б бути готовими на достатньому рівні володіти інформаційно-комунікаційними технологіями з освітньої комунікації. З огляду на важливість питання та з метою більш глибокого ознайомлення з цією проблемою в Україні проведено ретроспективний аналіз наукових досліджень – захищених дисертацій зі спеціальності 13.00.00 «Педагогіка» за напрямом «Інклюзивна освіта», з'ясовано їх кількість у розрізі здобуття наукових ступенів дисертантами та визначено наукову активність безпосередньо організацій (наукових установ, закладів освіти), що є виконавцями дисертацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблема інклюзивної освіти на достатньому рівні висвітлюється українськими вченими та практиками, що зумовлено модернізацією й реформуванням освітнього процесу в країні, а також трансформацією системи освіти в умовах здійснення проекту «Нова українська школа». У дисертаційних дослідженнях таких вчених, як Ю. Бондаренко, А. Колупаєва, К. Косова, І. Луценко, Г. Скиба, Н. Софій, О. Ферт та ін., розкрито сутність цього питання, проаналізовано термін «інклюзивна освіта» та розглянуто кроки щодо удосконалення дій у розвитку інклюзивної освіти як керівників ЗЗСО, так і органів державної влади, до повноваження яких належить системне фінансування цієї галузі освіти.

Мета статті – висвітлення поточних результатів бібліометричного дослідження розвитку вітчизняної науки у площині захищених українськими вченими-педагогами дисертаційних робіт за напрямом «Інклюзивна освіта» та виявлення стану розвитку української інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

У 1994 р. під егідою ЮНЕСКО у місті Саламанка (Іспанія) відбулася Всесвітня конференція з освіти осіб з особливими освітніми потребами, де був проголошений принцип інклюзивної освіти та введений у міжнародну практику термін «інклюзія». Конференцією задекларовано, що діти, які мають особливі освітні проблеми, повинні мати доступ до навчання у загальноосвітніх закладах, які мають створити їм відповідні умови, задовольнивши потреби кожної дитини [12].

У 2000 р. в Дакарі (Сенегал) на Всесвітньому форумі з освіти був створений міжнародний рух «Освіта для всіх». У грудні 2006 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила Конвенцію о правах інвалідів, до якої увійшли положення про інклюзивну освіту. У всьому світі почалася робота зі створення відповідної законодавчої бази у сфері інклюзивної освіти. Найбільш досконалу законодавчу базу в цій галузі мають Канада, Кіпр, Данія, Бельгія, Південноафриканська республіка, Іспанія, Швеція, США та Великобританія [2].

Інклюзивна освіта в Україні перебуває у стадії формування, тому завдання

налаштування системи інклюзивної освіти в нашій державі, сприяння розвитку інклюзивного освітнього середовища, у тому числі у закладах освіти, потребує розв'язання на державному рівні. Відповідно до Конституції України та законодавства у галузі освіти, реабілітації, соціального захисту держава має забезпечити доступність до якісної освіти відповідного рівня дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини шляхом запровадження інклюзивної освіти.

Закон України «Про охорону дитинства» (стаття 26 «Захист прав дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового та фізичного розвитку») проголошує заборону дискримінації дітей з вадами розумового та фізичного розвитку. У законі зазначено, що держава повинна сприяти створенню рівних з іншими умов для таких дітей задля повноцінного життя та розвитку [11].

З червня 2017 р. набрав чинності проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» [10].

У Законі України «Про освіту» (стаття 6 «Засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності») йдеться про забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності [10].

У статті 19 цього Закону «Освіта осіб з особливими освітніми потребами» наголошено на необхідності «органів державної влади та місцевого самоврядування створювати умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів».

У статті 20 Закону «Про освіту» «Інклюзивне навчання» зазначено, що «навчання здобувачів освіти базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників». Міністерством освіти і науки України у 2017 р. розроблено й затверджено концепцію «Нової української школи», яка визначила стратегію реформування загальної середньої освіти до 2029 р. У Концепції задекларовано дитиноцентризм та орієнтування на потреби учня в освітньому процесі [10].

У лютому 2021 р. за ініціативи Міністерства освіти і науки України відбувся Партнерський форум «Освіта України 2021: стратегічні цілі та пріоритетні напрями», який відкрив Президент України Володимир Зеленський. У роботі форуму взяли участь представники Національної академії педагогічних наук, Комітету Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій, директори департаментів освіти і науки облдержадміністрацій, міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет, який наголосив на важливості затвердження Національної стратегії інклюзивної освіти на 2021–2031 рр.

Пріоритетним завданням соціальної політики держави є захист прав дітей з особливими потребами на здобуття якісної освіти шляхом створення інклюзивного простору в закладах дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та забезпечення доступу до цих закладів [8]. На жаль, в Україні, як і в усьому світі, зростає кількість дітей з особливими освітніми потребами. За даними Міністерства освіти і науки України, у країні таких дітей близько 47 тисяч. З огляду на це пріоритетними напрямками визначено розвиток Нової української школи та розбудову інклюзивної освіти,

зокрема оновлення змісту загальної середньої освіти й методик навчання, які б відповідали потребам формування ключових компетентностей для життя у першу чергу дітей, які потребують особливих умов навчання.

У 2016 р., коли в Україні почалося впровадження інклюзивної форми освіти, у звичайні школи було залучено близько 4 тисяч учнів з особливими потребами, а через два роки, на початок 2018-2019 навчального року, кількість таких дітей вже досягла майже 12 тисяч [5].

У 2020 р., за словами міністра освіти і науки України, вперше з бюджету профінансовано закупівлю обладнання для спеціальних шкіл та навчально-реабілітаційних центрів на суму 45 млн грн. Придбано майже 700 комплектів сучасних світових методик для інклюзивно-ресурсних центрів на суму 97 млн. грн. та понад 13,3 тис. підручників шрифтом Брайля – 24 млн грн. [8].

Нині в Україні функціонує 635 інклюзивно-ресурсних центрів, які забезпечують здобуття дітьми-інвалідами загальної середньої освіти, 43% шкіл мають інклюзивні класи (18 687 класів), де навчанням охоплено 30,9 тис. дітей з особливими освітніми потребами. Забезпечено безперешкодний доступ для осіб з особливими освітніми потребами в 11775 закладах загальної середньої освіти. Збільшено кількість ставок асистентів вчителя, помічників у роботі з дітьми-інвалідами – 17 215 асистентів [8].

Міністерство освіти і науки України спільно з Центром здоров'я і розвитку «Коло сім'ї» та за підтримки українсько-швейцарського проекту «Психічне здоров'я для України» (Mental Health for Ukraine, MH4U) проводить серію вебінарів для підвищення рівня обізнаності педагогів і фахівців інклюзивно-ресурсних центрів щодо психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та турботи про психічне здоров'я дітей під час навчання. У 2020 р. також стартував перший всеукраїнський онлайн-курс для тренерів з інклюзивної освіти, організований Міністерством освіти і науки України спільно з Міжнародним благодійним фондом Lumos (Велика Британія). Метою цих заходів є забезпечення єдності засад впровадження інклюзивної освіти в розробці теоретико-методологічних основ інклюзивного навчання, спеціального якісного програмно-методичного інструментарію, який базуватиметься на сучасних наукових дослідженнях у цій сфері та сприятиме подоланню бар'єрів на шляху його удосконалення.

Сьогодні важливу роль мають відігравати українські вчені. Нижче в таблицях 1, 2, 3 наведено динаміку розвитку української науки за темою «Інклюзивна освіта» на прикладі захищених дисертацій за період 2013-2020 рр. Загальна кількість дисертацій, темою яких була інклюзивна освіта, становить 29. Вибірку дисертацій зроблено на основі науково-допоміжного покажчика «Дисертації з питань освіти 1991-2021 рр.». Джерельними базами для дослідження є Зведена база дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Національний репозиторій академічних текстів, Електронні ресурси Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (Каталог авторефератів дисертацій), Літопис авторефератів дисертацій державного наукового закладу «Книжкова палата України ім. Івана Федорова» за 2004-2017 рр., Бюлетень дисертацій та авторефератів Бердянського державного педагогічного університету, Бази дисертацій Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка [1, 3, 4, 6, 7, 9].

Таблиця 1

Групування дисертаційних досліджень з питань
інклюзивної освіти в розрізі спеціальностей АК МО України 13.00.00
«Педагогічні науки»

Спеціальність	Назва	Кількість дисертацій	% від загальної кількості	Автори
1	2	3	4	5
13.00.01	Загальна педагогіка, історія педагогіки	4	13,8	Г. Давиденко, М. Захарчук, Л. Перхун, О. Ферг
13.00.02	Теорія та методика навчання	2	6,9	К. Косова, О. Косовець
13.00.03	Корекційна педагогіка	11	37,9	М. Берегова, Ю. Бондаренко, О. Гноєвська, І. Демченко, А. Колупаєва, І. Кузава, І. Луценко, І. Малишевська, О. Мартинчук, Н. Софій, О. Чопік
13.00.04	Професійна освіта	6	20,7	К. Волкова, О. Добровицька, О. Кас'яненко, М. Малик, З. Шевців, Н. Щекотиліна
13.00.05	Соціальна педагогіка	4	13,8	Ю. Волчелюк, Т. Гладун, О. Рассказова, М. Чайковський
13.00.08	Дошкільна педагогіка	1	3,4	В. Вертугіна
011	Освітні, педагогічні науки	1	3,4	Г. Скиба
Усього:		29	100	

З таблиці видно, що найбільшу кількість дисертацій – 37,9% загальної кількості – захищено за спеціальністю 13.00.03 «Корекційна педагогіка». За цим напрямом працювали такі дослідники, як М. Берегова («Дидактико-практична підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах освітнього інклюзивного простору»), Ю. Бондаренко («Теоретико-методичні засади корекційного спрямування музичної діяльності дошкільників зі зниженим зором»), О. Гноєвська («Формування корекційної компетентності вчителя

загальноосвітнього закладу з інклюзивною формою навчання»), І. Демченко («Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти»), І. Кузава («Теоретичні та методичні засади інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку»), І. Луценко («Організаційно-педагогічні умови діяльності асистента вчителя в інклюзивному навчальному закладі»), І. Малишевська («Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища»), О. Мартинчук («Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі»), Н. Софій («Організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі»), О. Чопік («Формування взаємин дітей з вадами опорно-рухового апарату із здоровими ровесниками в умовах інклюзивного навчання»). Цікаві аспекти розкрито у дисертаційній роботі «Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади» на здобуття ступеня доктора педагогічних наук А. Колупасової [4]. Дослідниця ще в 2007 р. висвітлювала тематику інтегрування дітей з особливими освітніми потребами у ЗЗСО. Це були майже перші кроки на шляху створення відповідної наукової бази інклюзивної освіти в Україні.

Серед дисертацій, які захищено за спеціальністю 13.00.04 «Професійна освіта» (20,7% загальної кількості захищених робіт упродовж 2013-2020 рр.), шість досліджень, а саме: «Підготовка майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища» (О. Добровицька); «Підготовка майбутніх менеджерів освіти до управління загальноосвітнім навчальним закладом в умовах інклюзії» (М. Малик); «Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності в умовах інклюзивної освіти» (К. Волкова); «Теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу» (З. Шевців); «Формування готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзії» (О. Кас'яненко); «Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії» (Н. Щекотиліна).

Чотири дисертації (13,8% загальної кількості) захищено за спеціальністю 13.00.01 «Загальна педагогіка, історія педагогіки»: «Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського союзу» (Г. Давиденко); «Становлення та розвиток інклюзивної освіти у США» (М. Захарчук); «Формування особистості дитини у системі інклюзивної освіти Франції» (Л. Перхун); «Педагогічні засади діяльності громадських організацій у сфері формування інклюзивної освітньої політики в Україні і Канаді» (О. Ферт). Ще чотири дисертації захищено за спеціальністю 13.00.05 «Соціальна педагогіка» дисертантами М. Чайковським («Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору») та Ю. Волчелюк («Соціальна адаптація студентів з обмеженими фізичними можливостями в умовах інклюзивного освітнього простору»), Т. Гладун («Розвиток соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної освіти»); О. Рассказовою («Теорія і практика розвитку соціальності школярів в умовах

інклюзивної освіти»). Захищено дві дисертації (6,9% загальної кількості) за спеціальністю 13.00.02 «Теорія та методика навчання» (інформатика) науковцями К. Косовою («Підготовка майбутніх учителів початкових класів до використання інформаційно-комунікаційних технологій в умовах інклюзивного навчання») та О. Косовець («Методика навчання інформатики учнів професійно-технічних навчальних закладів в умовах інклюзії»). Відповідно за спеціальністю 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» захищено дисертації (3,4% загальної кількості) дисертанткою В. Вертугіною за темою «Педагогічні умови підготовки дітей старшого дошкільного віку із зоровим відхиленням до навчання у школі» та за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки» дисертантом Г. Скиба за темою «Формування міжособистісного спілкування учнів молодшого шкільного віку в умовах інклюзивної освіти».

Подальший аналіз дисертацій із питання «Інклюзивна освіта» проведено у векторі набуття наукових ступенів.

Таблиця 2

Аналіз дисертаційних робіт з питань інклюзивної освіти, захищених в Україні, в розрізі наукових ступенів

Науковий ступінь	Кількість	% від загальної кількості	Автори
Канд. пед. наук	19	65,5	М. Берегова, В. Вертугіна, К. Волкова, Ю. Волчелюк, Т. Гладун, О. Гноєвська, О. Добровицька, М. Захарчук, О. Кас'яненко, К. Косова, О. Косовець, А. Колупаєва, І. Луценко, М. Малік, Л. Перхун, Н. Софій, О. Ферт, О. Чопік, Н. Щекотиліна
Д-р пед. наук	10	34,5	Ю. Бондаренко, Г. Давиденко, І. Демченко, І. Кузава, А. Колупаєва, І. Малишевська, О. Мартинчук, О. Рассказова, М. Чайковський, З. Шевців
Д-р філософії у галузі освіти	1	3,4	Г. Скиба
Усього:	29	100	

З таблиці 2 видно, що кількість дисертацій на здобуття ступеня доктора педагогічних наук є досить високою порівняно з кількістю дисертацій на здобуття ступеня кандидата педагогічних наук, що свідчить про те, що науковці вищого рівня приділяють більшу увагу проблемам інклюзивної освіти.

Таблиця 3

Аналіз дисертаційних робіт з проблеми інклюзивної освіти
у контексті залучених організацій-виконавців
(наукових установ та закладів освіти), за роками

Організації-виконавці	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Дрогобицький державний педагогічний ун-т ім. Івана Франка					1			
Ін-т педагогіки НАПН України					1			
Ін-т проблем виховання НАПН України				1				
Ін-т спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка					1	1	1	
НАПН України								
Житомирський державний ун-т ім. Івана Франка		1						
Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка		1						
Луганський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, державний заклад			1	1			1	1
Мелітопольський державний педагогічний ун-т ім. Богдана Хмельницького								1
Миколаївський нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського		1						
Мукачівський державний ун-т						1		
Національний авіаційний ун-т			1					
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова	1		1	2				
Південноукраїнський національний університет ім. К. Д. Ушинського, державний заклад			1				1	
Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, державний вищий навчальний заклад (Івано-Франківськ)		1						
Рівненський державний						1		

гуманітарний ун-т								
Сумський державний ун-т ім. А. С. Макаренка					1			
Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка	1							
Уманський державний ун-т ім. Павла Тичини				1				
Харківська гуманітарно-педагогічна академія, комунальний заклад		1						
Усього	2	5	4	5	4	3	3	2

На основі аналізу статистичних даних, наведених у таблиці 3, можна зробити висновок, що географія педагогічних закладів України, які приділяли увагу темі «Інклюзивна освіта», є досить широкою. Найбільше дисертацій за цією темою захищено в Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова та в державному закладі «Луганський Національний університет ім. Тараса Шевченка» (по 4); в Інституті спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України захищено 3 дисертації (без урахування докторської дисертації Колупасвої за 2007 р.). І, як бачимо, питанням інклюзивної освіти присвячено дослідження вчених у різні роки – і в роки, коли ця проблема тільки обговорювалась (2013, 2015, 2016 рр.), і в роки, коли законодавчо задекларовано активний розвиток та поширення інклюзивного навчання (2017, 2018, 2019 рр.).

Висновки. За результатами проведеного бібліометричного аналізу дисертацій, захищених українськими науковцями за напрямом «Інклюзивна освіта», можна зробити висновок, що вітчизняна педагогічна наука не залишає поза увагою питання навчання дітей з особливими потребами. До того ж, враховуючи світову тенденцію зростання уваги до інклюзивної освітньої проблематики, зазначимо, що інтенсивність наукового забезпечення такої освіти в Україні не повинна знижуватись. Тому пропозицією щодо перспектив подальших досліджень у зазначеному вище контексті доцільною є пропозиція щодо вивчення досвіду таких країн, як Канада, Кіпр, Данія, Бельгія, Південноафриканська республіка, Іспанія, Швеція, США, Великобританія та ін., які мають значний досвід та досконалу законодавчу базу в цій галузі. Крім того, зважаючи на зростання кількості дітей з особливими потребами, є необхідність в організації нових інклюзивно-ресурсних центрів, відкритті додаткових інклюзивних класів у ЗЗСО та визначенні певних стратегій цими закладами щодо створення ефективних умов для здобувачів освіти з обмеженими можливостями (для дітей-інвалідів) та сприяння комфортному здобуттю ними загальної середньої освіти.

Зауважимо, що аналіз показав й те, що є потреба зважати також на певні труднощі для таких дітей у часи активного запровадження дистанційного навчання, коли діти в необхідному обсязі мають оволодіти й відповідними компетенціями з використання ІКТ.

Отже, на основі висвітлення поточних результатів бібліометричного дослідження розвитку вітчизняної науки у площині захищених українськими

вченими-педагогами дисертаційних робіт за напрямом «Інклюзивна освіта» та виявлення стану розвитку української інклюзивної освіти актуалізується проблематика розглянутих дисертаційних робіт. А це є підставою для висновку про те, що такі дослідження мають виходити нині на інноваційний рівень з метою створення для дітей з особливими потребами програм навчання різних предметів, у тому числі й з ІКТ-підготовки.

Список використаних джерел

1. Бюлетень дисертацій та авторефератів / Бердян. держ. пед. ун-т. *Бібліотека Бердянського державного педагогічного університету* : офіц. сайт. Бердянськ, 2021. URL: <https://library.bdpu.org/byuleten-dusertaciyu-avtoreferativ/> (дата звернення: 16.04.2021).
2. Глобальний Форум з питань «Освіти для всіх» у штаб-квартирі ЮНЕСКО : опубл. 23 листоп. 2012 р. *Постійне представництво України при ЮНЕСКО* : офіц. сайт. Київ, 2012. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/news/8883-globalnyij-forum-z-pitany-osviti-dlya-vsikh-u-shtab-kvartiri-junesko> (дата звернення: 10.11.2021).
3. Дисертації, захищені в СУМДПУ ім. А. С. Макаренка / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. *Наукова бібліотека Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка* : офіц. сайт. Суми, 2021. URL: <https://library.sspu.edu.ua/disertatsiyi-zahishheni-v-sumdpu-imeni-a-s-makarenka/> (дата звернення: 16.04.2021).
4. Зведена база даних дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології. *Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського* : офіц. вебпортал. Київ, 2021. URL: <http://www.dnpb.gov.ua> (дата звернення: 10.11.2021).
5. Інклюзивна освіта в Україні: пояснює перша леді. *Радіо Свобода* : сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda-v-detalyah-inklyuzyvna-osvita-v-ukrayini/29722589.html> (дата звернення: 16.04.2021).
6. Інклюзивне навчання. *Вікіпедія* : офіц. сайт. Київ, 2021. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інклюзивне_навчання (дата звернення: 10.11.2021).
7. Каталог авторефератів дисертацій Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського* : офіц. сайт. Київ, 2021. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD_EX&P21DBN=ARD&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID (дата звернення: 16.04.2021).
8. Літопис авторефератів дисертацій державного наукового закладу «Книжкова палата України ім. Івана Федорова» за 2004-2017 рр. *Книжкова палата України ім. Івана Федорова* : офіц. сайт. Київ, 2021. URL: <http://www.ukrbook.net/litopysy.html/> (дата звернення: 16.04.2021).
9. Міністр Сергій Шкарлет наголосив на важливості затвердження Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2021–2031 роки. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. сайт. Київ, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministr-sergij-shkarlet-nagolosiv-na-vazhливosti-zatverdzhennya-nacionalnoyi-strategiyi-rozvitku-inklyuzivnoyi-osviti-na-20212031-roki> (дата звернення: 16.04.2021).
10. Національний репозитарій академічних текстів : офіц. сайт. Київ, 2021. URL: <http://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced> (дата звернення: 16.04.2021).
11. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 16.04.2021).
12. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 112. Дата оновлення 25.03.2005. URL: <https://dnaop.com/html/41094/doc-zakon-ukrajini-pro-ohoronu-ditinstva-zi-zminami> (дата звернення: 16.04.2021).
13. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми

потребами, прийнята Всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість. Саламанка, Іспанія, 7-10 черв. 1994 р.: неофіц. пер. / Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, Міністерство освіти і науки Іспанії. *Законодавство України* : офіц. вебпортал / Верхов. Рада України. Київ, 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 10.11.2021).

References

1. Biblioteka Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. (2021). Biuleten dysertatsii ta avtoreferativ. <https://library.bdpu.org/byuleten-dusertaciyu-avtoreferativ/>. [in Ukrainian].
2. UNESCO (2012, November 23). *Global Education for All Meeting at the UNESCO headquarters*. <https://unesco.mfa.gov.ua/news/8883-globalynij-forum-z-pitany-osviti-dlya-vsih-u-shtab-kvartiri-junesko> (accessed date: 10.11.2021).
3. Naukova biblioteka Sumskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. A. S. Makarenka (n. d.). *Dysertatsii, zakhyscheni v SUMDPU im. A. S. Makarenka*. <https://library.sspu.edu.ua/disertatsiyi-zahishheni-v-sumdpu-imeni-a-s-makarenka/> (accessed date: 16.04.2021). [in Ukrainian].
4. V.O. Sukhomlynskyi state scientific and pedagogical library of Ukraine (n. d.). *Zvedena baza danykh dysertatsii z pytan osvity, pedahohiky ta psykholohii*. <http://www.dnpb.gov.ua> (accessed date: 16.04.2021). [in Ukrainian].
5. Inkluzyvna osvita v Ukraini: poiasniue persha ledi. *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda-v-detalyah-inklyuzyvna-osvita-v-ukrayini/29722589.html> (accessed date: 16.04.2021). [in Ukrainian].
6. Inkluzyvne navchannia. https://uk.wikipedia.org/wiki/Інклюзивне_навчання (accessed date: 10.11.2021). [in Ukrainian].
7. Katalog avtoreferativ dysertatsii Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. NBU im. V. I. Vernadskoho (n. d.). http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD_EX&P21DBN=ARD&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID= (accessed date: 16.04.2021). [in Ukrainian].
8. Knyzhkova palata Ukrainy im. Ivana Fedorova (2004–2017). *Litopys avtoreferativ dysertatsii derzhavnoho naukovoho zakladu «Knyzhkova palata Ukrainy im. Ivana Fedorova» za 2004-2017 rr.* <http://www.ukrbook.net/litopysy.html/> (accessed date: 16.04.2021). [in Ukrainian].
9. Ministr Serhii Shkarlet naholosyv na vazhlyvosti zatverdzhennia Natsionalnoi stratehii rozvytku inkluzyvnoi osvity na 2021–2031 roky. <https://mon.gov.ua/ua/news/ministr-sergij-shkarlet-nagolosiv-na-vazhlyvosti-zatverdzhennya-nacionalnoyi-strategiyi-rozvitku-inklyuzivnoyi-osviti-na-20212031-roki> (accessed date: 16.04.2021). [in Ukrainian].
10. *Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv* (n. d.). <http://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced> (accessed date: 16.04.2021). [in Ukrainian].
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2017, September 5). *Pro osvitu*: Law of Ukraine, № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed date: 16.04.2021). [in Ukrainian].
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2001, April 25). *Pro okhoronu dytynstva*: Law of Ukraine, № 2402-III. <https://dnaop.com/html/41094/doc-zakon-ukrajini-pro-okhoronu-ditinstva-zimnami-> (accessed date: 16.04.2021). [in Ukrainian].
13. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), Ministry of Education and Science of Spain (1994, June 7–10). *Salamanska deklaratsiia ta ramky dii shchodo osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy, pryiniata Vsesvitnoiu konferentsiieiu shchodo osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: dostup i yakist*, Salamanka, Ispaniia: neofitsiinyi pereklad. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (accessed date: 10.11.2021). [in Ukrainian].

Svitlana Kovalenko

Researcher of the Department of Scientific and Educational Information Resources
V.O. Sukhomlinskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: kovalen-s@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-9473-685X

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF DISSERTATIONS FOR THE TOPIC “INCLUSIVE EDUCATION”

A bibliometric research of dissertations of the Ukrainian scientists for the topic “Inclusive Education” has been made in the article in order to identify the state of development of the Ukrainian science in this sphere. The article provides statistical data on the dissertations submitted to the scientific and research institutions and higher educational establishments of the educational sphere on the above-mentioned topic in the specialties of the Attestation Commission of the Ministry of Education and Science of Ukraine. The study was carried out in the field of “Pedagogy” focusing on the scientific degrees and dissertation activities of these institutions while studying this topic.

A short excursus of the first international forums on the issues under consideration, which introduced the term «inclusion» into international practice, has been provided. The author has identified the presence of increasing problems in education related to training of “special children” due to the quarantine measures because of the COVID-19 pandemic, and caused, in turn, by the introduction of the universal distance learning and paying special attention to ICT-education of such children. This article discusses the need for organizing new inclusive resource centers and open additional inclusive classes at secondary education institutions (hereinafter referred to as SEI) to provide the disabled pupils with a possibility to obtain general secondary education. On the basis of the results of this bibliometric study, a conclusion has been made about the relevance of the dissertations reviewed, which could be the basis for giving innovative significance to such research in order to create special programs and teaching methods for children with special needs in various subjects, including ICT training. The selection and analysis of the dissertations were made in the process of preparation of the scientific and educational index “Dissertations on Educational Issues 1991–2021”.

Keywords: *inclusion, inclusive education, special educational needs, New Ukrainian School, human-centrism, child-centrism, distance education, bibliometrics, applicant for education with disabilities.*